

Marianna Piepponen

MILLAISENA MIELLÄMME IKÄIHMISEN? län vaikutus mielen ja moraalisen roolin havaitsemiseen

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2020

TIIVISTELMÄ

Marianna Piepponen: Millaisena miellämme ikäihmisen? Iän vaikutus mielen ja moraalisen roolin havaitsemiseen.
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Psykologia
Elokuu 2020

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vaikuttaako henkilön ikä havaintoon hänen mielestään ja moraalista roolistaan. Mielen havaitsemisella tarkoitetaan, missä määrin henkilöllä nähdään olevan mielentiloja: näemmekö hänellä kykyä päätöksentekoon ja tarkoitukselliseen toimintaan (toimijuus) ja havaitsemmekö hänellä yksilöllisen sisäisen maailman ja kyvyn tunteita (kokijuus). Havaitun mielen perusteella arvioimme henkilön moraalisen luonteen kahden moraalisen roolin kautta: moraalitoimijuuden ja moraalikokijuuden. Tämä tarkoittaa, että havaitessamme henkilön kykenevän toimijuuteen, koemme hänet myös moraalisesti vastuullisena (moraalitoimijuus) ja arvioidessamme henkilöllä olevan kokijuutta, näemme hänet herkemmin moraalisesti haavoitettavissa olevana (moraalikokijuus). Tässä tutkimuksessa henkilöitä arvioitiin neljässä ikäryhmässä: nuoret aikuiset, keski-ikäiset sekä kolmannessa ja neljännessä iässä olevat ikäihmiset. Ikääntyneiden osalta mielen havaitsemista ja moraalista roolia ei ole aiemmin tutkittu.

Ensimmäiseksi tutkimuksessa kysyttiin, vaikuttaako henkilön ikä hänen mielensä havaitsemiseen. Aikaisempien tutkimusten perusteella oletettiin, että ikäihmisillä (kolmas ja neljäs ikä) ja nuorilla aikuisilla havaitaan vähemmän toimijuutta kuin keski-ikäisillä henkilöillä ja enemmän kokijuutta kuin keski-ikäisillä henkilöillä. Toiseksi tutkimuksessa kysyttiin, vaikuttaako arvioinnin kohteena olevan henkilön ikä hänestä tehtyihin moraalisen luonteen arvioihin. Aiempien tutkimusten perusteella oletettiin, että ikäihmiset ja nuoret aikuiset roolitetaan enemmän moraaliksiksi kokijoiksi kuin keski-ikäiset henkilöt. Kolmanneksi tutkimuksessa tarkasteltiin, onko mielen havainnoilla yhteys arvioituihin moraalisiin rooleihin, ja lisäksi tarkasteltiin minkälainen yhteys moraalilla rooleilla on toisiinsa.

Tutkimus toteutettiin internet-pohjaisella kyselyllä. Analyysissä mukana oli 58 tutkittavaa, joiden mediaani-ikä oli 25.50 vuotta (vaihteluväli 20–62 vuotta) ja joista 86.2 % ($n = 50$) oli naisia sekä 13.8 % ($n = 8$) miehiä. Kukin tutkittavista arvioi kuvaärsykkeiden pohjalta neljää eri ikäistä henkilöä (nuori aikuisuus, keski-ikä, kolmas ikä ja neljäs ikä) tämän mielellisyyden ja moraalisen roolin osalta. Tehtävänä oli arvioida kuinka paljon kukin 18:sta väitteestä kuvaa esitettyä henkilöä viisiportaisella asteikolla (vähän – paljon). Mielen havaitsemista arvioitiin Wardin, Olsenin ja Wegnerin (2013) mittarilla, ja moraalisen roolin mittarin väittämät koottiin eri tutkimuksissa käytetyistä moraalista roolia arvioivista kysymyksistä.

Mielen havaitsemisen osalta havaittiin, että ikä vaikuttaa arvioon kokijuudesta, mutta ei toimijuudesta. Iän vaikutus kokijuuteen näkyi niin, että nuorilla aikuisilla havaittiin enemmän kokijuutta kuin keski-ikäisillä ja kolmannen iän henkilöillä. Moraalisen roolin osalta tutkimuksessa havaittiin, että ikä vaikuttaa arvioon moraalikokijuudesta, mutta ei moraalitoimijuudesta. Iäkkäimmillä nähtiin kaikkia muita ryhmiä enemmän moraalikokijuutta, ja keski-ikäisillä nähtiin muita ryhmiä vähemmän moraalikokijuutta. Lopuksi tarkasteltiin mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välisiä yhteyksiä: oletusten mukaisesti mielen havaitseminen oli yhteydessä moraaliseen rooliin ja lisäksi moraalisen roolin arviot olivat yhteydessä toisiinsa.

Tämä tutkimus oli ensimmäinen, jossa tarkasteltiin ikääntymisen vaikutusta sekä mielen havaitsemiseen että moraaliseen rooliin. Etenkin moraalikokijuus näyttäytyi keskeisenä tekijänä ikäihmisten mielen arvioinneissa – hoivasukupolven näkökulmasta ikäihminen havaittiin moraalisesti haavoittuvaisena kohdehenkilönä. Ikäihmisiä on aikaisemmissa tutkimuksissa usein tarkasteltu yhtenä ikäryhmänä, mutta kolmannen iän ja neljännen iän eroavuutta puoltaa havainto, että neljännen ikäisillä havaittiin kolmannen ikäisiäkin enemmän moraalikokijuutta. Tämä tutkimus tukee näkemystä, että moraalisuus on keskeinen ominaisuus toisia ihmisiä ja heidän mieltään arvioitaessa.

Avainsanat: mielen havaitseminen, moraalit, moraalinen luonne, moraalinen rooli, ikä, ikäihminen, hoivakriisi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLTÖ

JOHDANTO	1
Mielen havaitseminen	2
Moraalinen rooli	4
Ikäihmisen mielen ja moraalisen roolin havaitseminen.....	5
Tutkimuskysymykset ja hypoteesit.....	6
MENETELMÄT	7
Tutkittavat ja tutkimuksen kulku	7
Mittarit	8
Kasvoärsykkeet	8
Kyselylomake.....	9
Aineiston analyysi	11
TULOKSET	11
Iän vaikutus mielen havaitsemiseen	11
Iän vaikutus moraalisen roolin havaitsemiseen	12
Mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin väliset yhteydet	14
POHDINTA	15
Keskeiset tulokset	15
Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset.....	17
Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimuskohteita	19
LÄHTEET	21

JOHDANTO

Vanhusten palveluiden taso Suomessa nousi julkisen keskustelun kohteeksi tammikuussa 2019, kun ikäihmisille suunnattuja hoivapalveluita tarjoavan Esperri Care Oy:n Kristiinankaupungissa sijaitsevan hoivakodin toiminnassa ilmeni vakavia, ihmisarvoa loukkaavia puutteita (Roslund & Mäntymaa, 2019). Aluehallintovirastoon saapuneiden valitusten ja tarkastuskäyntien perusteella Valvira totesi epäkohtia muun muassa hoitohenkilökunnan määrän riittävydessä, perushoidossa ja -hoivassa sekä lääkehoidon asianmukaisuudessa ja päätti tämän seurauksena keskeyttää yksikön toiminnan (Valvira, 2019). Hoivapalveluita tuottavien yritysten puutteellinen toiminta inhimillisten olojen ja hoivan järjestämisessä nosti esille maanlaajuisen vanhusten hoivapalveluiden kriisin, joka poliittisella kentällä kirvoitti pohdintaa esimerkiksi palveluiden yksityistämisen ongelmista sekä hoitajamitoituksesta. Ikäihmisten epäinhimillinen kohtelu myös havahdutti kysymään, miten me yksilöinä ja yhteiskuntana suhtaudumme ikääntymiseen ja millaisena näemme ikäihmisen.

Yli 65-vuotiaiden osuus Suomen väestöstä vuonna 2019 on viides (22.3 %), mikä tarkoittaa runsasta miljoonaa suomalaista (Tilastokeskus, 2020). Eläkkeelle jääneistä ikäihmisistä merkittävä osa pysyy pitkään toimintakykyisinä sekä aktiivisina, ja vasta ikävuosien kertyessä riippuvuus toisista sekä yhteiskunnan palveluista kasvaa selvästi (Saarenheimo ym., 2014). Esimerkiksi vuonna 2018 säännöllistä kotihoitoa käytti 65–74-vuotiaista vain 1.6 %, mutta 85 vuotta täyttäneistä jo 21.6 % (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2020). Ikäihmiset ovat yhteiskunnassa haavoittuvaisessa asemassa itsenäisyyteen ja riippuvuuteen liittyvissä eettisissä sekä käytännön kysymyksissä: ikääntyessään ihminen nähdään herkemmin autonomisen toimijan sijaan toimien vastaanottajan asemassa (Saarenheimo ym., 2014).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka ikä vaikuttaa mielen havaitsemiseen ja moraalisen luonteen arvioon. Gray, Young ja Waytz (2012b) ovat esittäneet, että teemme moraalisia arviointeja sen perusteella, millaisen mielen havaitsemme henkilöllä olevan. Näin ollen henkilön moraalisuutta arvioidessamme roolitamme hänet havaittujen mielen ominaisuuksien mukaan joko vastuuta kantavaksi moraaliseksi toimijaksi tai tekojen seuraamukset kärsiväksi moraaliseksi kohdehenkilöksi (Gray & Wegner, 2009). Ikäihmisten osalta mielen havaitsemista ja moraalista roolia ei ole aikaisemmin tutkittu. Onkin tärkeä kysyä, millaisena hoivan tarjoava sukupolvi havaitsee ikäihmisen sisäisen maailman – kuten hänen kykynsä eläytyä tapahtumiin, jotka loukkaavat hänen oikeuksiaan – ymmärtääksemme moraalisia lähtökohtiamme käytännön ratkaisujen taustalla.

Mielen havaitseminen

Mielen havaitsemisella tarkoitetaan sitä, missä määrin toisella ihmisellä tai oliolla koetaan olevan mielentiloja (Epley & Waytz, 2010; Gray, Waytz & Young, 2012a). Toisen ihmisen mieltä ei voida suoraan nähdä, joten mielen havainto on aina tulkintaa (Gray ym., 2012a). Mielen havaitsemisella ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, millaisia mielentiloja toisilla tarkalleen ottaen havaitaan, kuten mielen teoriassa (Baron-Cohen, 1991) tai mentalisaatiossa (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2002), vaan perustavampaa arviota siitä, onko arvioidulla ihmisellä tai oliolla sisäistä maailmaa ylipäänsä – onko hän siis lähtökohtaisesti 'mieellinen' (Epley & Waytz, 2010). Tästä näkökulmasta on voitu tarkastella, miten eläimet (Morewedge, Preston & Wegner, 2007), robotit (Stafford, MacDonald, Jayawardena, Wegner & Broadbent, 2013), jumalat (Gervais, 2013) tai esimerkiksi eri ikäiset henkilöt (Gray & Wegner, 2009) näyttäytyvät meille mielellisinä. Mielen havaitseminen voidaan käsittää yksiulotteisena jatkumona, jossa ihmisille tai oliolle suodaan eri asteisesti sisäistä maailmaa elottomasta ei-mielellisestä oliosta aina toimintakykyiseen ja tietoiseen aikuiseen ihmiseen asti (Gray ym., 2012a). Lukuisissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että mieli havaitaan pikemminkin kahdella toisistaan riippumattomalla ulottuvuudella, jolloin ihmiselläkin saatetaan nähdä olevan vain osa mielen ominaisuuksista (Fiske, Cuddy, Glick & Xu, 2002; Gray, Gray & Wegner, 2007; Haslam, 2006). Nämä kaksi toisistaan erottuvaa mielen ulottuvuutta ovat kyky korkeampaan ajatteluun (toimijuus) sekä kyky sisäisiin kokemuksiin (kokijuus) (Gray ym., 2007). Vastaavia kaksiulotteisia rakenteita henkilöiden havaitsemisesta on esitetty tutkimuksissa ihmisyydestä (Haslam, Loughnan, Kashima & Bain, 2009; Jack, Dawson & Norr, 2013; Kelman, 1973), stereotyyppioista (Fiske ym., 2002), persoonallisuudesta (Wiggins & Broughton, 1991), empatiasta (Lamm, Decety & Singer, 2011) sekä subjektiivisesta kokemuksesta (Sytsma & Machery, 2009).

Ihmiset kykenevät hämmästyttävällä tavalla arvioimaan havaitun toiminnan takana olevaa mieltä (Epley & Waytz, 2010). Esimerkiksi havaitessamme toisen ihmisen liikettä, emme näe vain liikkuvaa kättä vaan lisäksi henkilön pyrkimykset, kuten aikomuksen kääntää katkaisijaa syyttääkseen huoneeseen valon (Kozak, Marsh & Wegner, 2006). Olemme havainnoissamme kuitenkin alttiita erilaisille vinoumille ja virheille. Tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu, että koemme hitaasti liikkuvat henkilöt nopeasti liikkuvia vähemmän mielellisinä (Morewedge ym., 2007) ja uskomme nuorekkaasti kävelevien kokevan enemmän onnellisuutta (Montepare & Zebrowitz-McArthur, 1988). On myös havaittu, että olemme alttiita vinoumille arvioidessamme eri ikäisten ihmisten mieltä. Gray työtovereineen (2007) tarkasteli eri olioiden ja ihmishahmojen mielen havaitsemista, joista ihmishahmoja edustivat muun muassa aikuiset, lapset, vauvat ja sikiöt.

Tutkimuksessa esimerkiksi vauvat ja pienet lapset nähtiin aikuisia kykenevämpinä mielihyvän, pelon ja halun tunteisiin, kun taas aikuiset nähtiin lapsia selvästi kykenevämpinä itsehillintään, suunnitteluun ja tunteiden tunnistamiseen. Tutkimuksen perusteella toimijuus ja kokijuus havaitaan toisistaan riippumattomilla ulottuvuuksilla (Gray ym., 2007). Toisin sanoen voimme nähdä henkilön kykenevän ajatteluun ja harkittuun toimintaan (toimijuus) ja toisaalta kykenevän tietoisiin kokemuksiin ja tunteisiin (kokijuus) niin, ettei näitä valmiuksia välttämättä nähdä eri ihmisillä samassa määrin (Gray ym., 2012b).

Toimijuuden ja kokijuuden riippumattomuudesta seuraa, että voimme nähdä eri ryhmiin kuuluvilla henkilöillä lähtökohtaisesti erilaisen mielen – kaikilla ihmisryhmillä ei siten nähdä yhtäläistä kykyä toimijuuteen ja kokijuuteen. Tutkimusten mukaan havaitsemme esimerkiksi ikäihmisillä vain vähän pätevyyttä (joka on rinnastettavissa toimijuuteen), vaikka näemme heillä kokemuksellisia mielen ominaisuuksia, kuten vilpittömyyttä ja hyväntahtoisuutta (Fiske ym., 2002; de Paula Couto & Koller, 2012). Lisäksi on esitetty, että kielletessä henkilön mielestä jokin tällainen keskeinen ominaisuus, evätään häneltä osa hänen ihmisyyttään (Haslam ym., 2009; Loughnan, Haslam, Murnane ym., 2010). Jos esimerkiksi henkilön käyttäytymisen taustalla ei kyetä näkemään tarkoituksenmukaisuutta ja rationaalisuutta, tavataan hänet nähdä eläimellisenä ja karkeana tai lapsen kaltaisena (Haslam ym., 2009). Tällaista ihmisyyden kieltämistä on havaittu kohdentuvan ikäihmisiin. Eräässä tutkimuksessa havaittiin esimerkiksi, että tutkittaville tietoisien havaitsemisenkynnyksen alapuolella esitetyt vanhemmille ikäluokille tyypilliset etunimet nopeuttivat eläimiin liittyviä sana-assosiaatioita verrattuna nuorille tyypillisten nimien esittämiseen (Boudjemadi, Demoulin & Bastart, 2017). Jos henkilön käyttäytymisen nähdään syntyvän mekaanisina reaktioina ulkoisiin olosuhteisiin eikä sisäisistä yllykkeistä kumpuavana, havaitaan hänet usein koneen tai esineen kaltaisena, jäykkänä ja kylmänä (Haslam ym., 2008; Haslam ym., 2009). Esimerkiksi joidenkin hoivakotien työntekijöiden on havaittu kieltävän muun muassa ikääntyneiden kykyä kokea iloa sekä uteliaisuutta (Drury, Abrams, Swift, Lamont & Gerocova, 2017).

Vaikka olemme herkkiä näkemään mielellisyyttä jopa elottomissa olioissa, kuten teknologisissa laitteissa (Gray & Wegner, 2012; Waytz, Heafner & Epley, 2014), emme toisinaan havaitse mieltä kaikkine valmiuksineen mielelliselläkään oliolla (Gray, Jenkins, Heberlein & Wegner, 2010). Mielen havaitsemisen tutkimus onkin vahvasti linkittynyt moraalisiin kysymyksiin. Moraalista näkökulmaa on tarkasteltu esimerkiksi tutkimalla, kuinka havaitsemme tuotantoeläinten mieltä (Loughnan, Haslam & Bastian, 2010) tai minkälaisia moraalisia valintoja toivomme itseohjautuvien autojen tekevän (Bigman & Gray, 2018; Bigman & Gray, 2020). Myös havainnot toisten ihmisten mielestä vaikuttavat heistä tekemiimme moraalisiin arviointeihin (Gray ym., 2012b).

Moraalinen rooli

Moraalisella arvioimisella tarkoitetaan toisen ihmisen aikomuksen ja toiminnan näkemistä oikeana tai vääränä sekä hänen sisimmän luontonsa näkemistä hyvänä tai pahana (Gray & Wegner, 2009). Moraalisessa arvioinnissa keskeisempänä on nähty henkilön moraalisuuden luonteen kuin hänen toimintansa moraalisuuden arvioiminen: moraalisuuden kysymysten kohdalla punnitsemme pikemminkin ihmisen kokonaisvaltaista hyvyyttä kuin tietyn teon oikeellisuutta tai vääryyttä (Rai & Fiske, 2011/2012; Uhlman, Pizarro & Diermeier, 2015). Lisäksi moraalisuuden luonteen on nähty olevan tärkeintä tietoa, jonka varassa henkilön mieltä arvioidaan (Brambilla, Rusconi, Sacchi & Cherubini, 2011; Goodwin, Piazza & Rozin, 2014; Strohminger & Nichols, 2014). Esimerkiksi Strohminger ja Nichols (2014) tutkivat, mitä mielen ominaisuuksia ihmiset pitävät minuuden ytimenä, ja moraalisuus (muun muassa rehellisyys, pahuus ja pelkuruus) arvioitiin oleellisemmaksi kuin muut mielen tekijät (muun muassa muistot, mieltymykset ja persoonallisuus). Arvioidun moraalisuuden voidaankin nähdä perustuvan havaintoon toisen henkilön mielellisyydestä (Critcher, Helzer & Tannenbaum, 2020; Gray ym., 2012b) ja toisaalta henkilön moraalisuus määrittelee sitä, millaisena henkilö havaitaan (Goodwin ym., 2014).

Arvioitua moraalista luonnetta voidaan tarkastella moraalisuuden roolien kautta (Gray & Wegner, 2009). Moraalinen rooli tarkoittaa taipumusta asemoida henkilöitä joko vastuuta kantaviksi toimijoiksi (moraalitoimija) tai moraalisuuden tekojen haavoittuvaisiksi kohteiksi (moraalikokija) (Gray, Schein & Ward, 2014; Gray & Wegner, 2009). Henkilön arvioitu moraalinen rooli perustuu sille, millaisena hänen mielensä havaitaan: toimijoina havaittuja henkilöitä ollaan valmiimpia rankaisemaan heidän pahoista teoistaan kuin kokijoina havaittuja henkilöitä, joille sen sijaan pyritään olemaan tuottamatta vahinkoa (Gray ym., 2007). Esimerkiksi Grayn ja Wegnerin (2009) tutkimuksessa moraalisen kokijana kuvattu henkilö nähtiin vähemmän syyllisenä pahoihin tekoihinsa kuin moraalisen toimijana kuvattu henkilö. Lisäksi, kun henkilö nähdään yhdessä näistä rooleista, on hänessä haastavampaa nähdä ominaisuuksia, jotka mielletään päinvastaiselle roolille kuuluviksi (Gray, Schein & Ward, 2014; Gray & Wegner, 2009). Eräissä tutkimuksissa tutkittavat arvioivat henkilön alttiimmaksi kokemaan kipua ja joutumaan hyväksikäytetyksi, jos tämän henkilön rinnalla esitettiin toinen henkilö, joka osoitti käyttäytymisellään moraalista toimijuutta, kuten harkintakykyä (Gray & Wegner, 2009). Myös sosiaalinen ryhmä, kuten sukupuoli (Reynolds ym., 2020) ja ikä (Gray & Wegner, 2009) määrittävät henkilön havaittua moraalista roolia. Esimerkiksi Grayn & Wegnerin (2009) tutkimuksessa lapset arvioitiin nuoria aikuisia enemmän moraaliseksi kokijoina. Ikäihmiset ovat kuitenkin jääneet näiden tarkasteluiden ulkopuolelle.

Ikäihmisen mielen ja moraalisen roolin havaitseminen

Käsitys henkilön iästä syntyy monimutkaisten assosiaatioiden ja ulkoisten vihjeiden perusteella, joita ovat muun muassa kasvopiirteiden ja kehon osien suhteet sekä puheäänien korkeus (Goodwin ym., 2014; Hehman, Leitner & Freeman, 2014). Syntyneeseen ikäarvioon yhdistyy nopeasti arvio henkilön mielen ominaisuuksista. Voimme omasta elämästämme tunnistaa, kuinka erilainen on välitön kokemus kolmevuotiaan lapsen ja aikuisen mielestä: lapsi nähdään niin fyysisesti kuin psyykkisestikin haavoittuvaisena ja suojelua tarvitsevana, eikä hänen nähdä aikuisten tapaan kykenevän tekemään päätöksiä oman elämänsä suhteen. Ikäihmisten mielen havaitsemista ei ole aikaisemmin tutkittu, mutta vaikutelmia ikääntyneistä on tarkasteltu mielen havaitsemisen kanssa limittäisillä käsitteillä muissa tutkimusperinteissä (mielen havaitsemisen, ihmisyyden havaitsemisen sekä stereotyyppiasäältöjen rinnasteisuudesta katso Li, Leidner & Castano, 2014). Näiden tutkimusten perusteella ikäihmiset on tyypillisesti nähty lapsen kaltaisina: miellyttävinä sekä vilpittöminä, mutta toisaalta aikuisia epäpätevämpinä ja riippuvaisempina (Fiske ym., 2002; de Paula Couto & Koller, 2012). Ikäihmiset joutuvatkin usein infantilisoivan vauvapuheen kohteeksi (Draper, 2005; Hummert & Shaner, 1994; Rubin & Brown, 1975). Esimerkiksi Rubinin ja Brownin (1975) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin yliopisto-opiskelijoiden ja ikäihmisten välistä sanallista kommunikaatiota, opiskelijat arvioivat ikäihmisten älyllisen kyvykkyyden lähelle murrosikäisten älykkyyttä, ja he myös lausuvat ikäihmisille vähemmän sanoja lausetta kohden kuin keski-ikäisille henkilöille.

Lapsen kaltaisina nähtyjen ihmisten ei koeta aiheuttavan uhkaa toisille – heillä on siis vähän moraalista toimijuutta – ja heidät nähdään toisista riippuvaisina sekä tarvitsevana (Fiske ym., 2002; Tipler & Ruscher, 2014). Lapsissa havaittu avuttomuus laukaisee aikuisissa yllykkeen huolehtia haavoittuvaisista jälkeläisistä, mutta on esitetty, että myös ikäihmisten havaittu haavoittuvuus herättää toisissa suojelevan taipumuksen (Dijker, 2001/2010). Moraalista roolia ei ole ikäihmisten kohdalla tutkittu, mutta tutkimukset havaitusta haavoittuneisuudesta voivat auttaa arvioimaan, millaisena havaitsemme ikäihmisten moraalisen luonteen. Esimerkiksi Dijkerin (2010) tutkimuksessa näytettiin tutkittaville vahingoittuneiden kehojen kuvia ja havaittiin, että vahingoitetun hahmon ikä vaikutti arvioon siitä, kuinka haavoittuneena tätä pidettiin: ikäihmiset ja lapset nähtiin muun ikäisiä haavoittuneempina.

Toisinaan ikäihmisten mielen maailma on nähty kaventuneena. Eräässä tutkimuksessa ikääntymiseen kielteisesti suhtautuvat hoivakotien työntekijät näkivät ikäihmiset kuin vailla mieltä toimivina tyhjinä kuorina (Drury ym., 2017). Toisessa tutkimuksessa havaittiin nuorempien henkilöiden toivovan ikääntyneiden saavan ”levätä rauhassa” pysähtymättä pohtimaan ikäihmisten

omaa elämän janoa (Weicht, 2013). Lisäksi dementia, joka sanan mukaisesti tarkoittaa olemista 'vailla mieltä' (*lat. de + mens*), nähdään usein kuuluvan normaaliin ikääntymiseen (Harper, 2020; Scodellaro & Pin, 2013). Dementiaan sairastunutta saatetaan pitää ihmisenä, jolta mieli on pyyhkiytynyt kokonaan pois, ikään kuin elävänä kuolleen (Sweeting & Gilhooly, 1997; Van Gorp & Vercruyssen, 2012).

Ikäihmisiä on usein käsitelty tutkimuksissa yhtenä ikäryhmänä, mutta ikäihmisten välilläkin ikäero on parhaimmillaan yli neljäkymmentä vuotta, ja ikääntyneillä voi olla huomattavia eroavuuksia sekä fyysisessä että psyykkisessä toimintakyvyssä (Saarenheimo ym., 2014). Eroja toimintakyvyssä painotetaan kolmannen ja neljännen iän käsitteillä: kolmannella iällä tarkoitetaan aktiivista ja toimintakykyistä ikää eläkkeelle jäämisen jälkeen, esimerkiksi ulkomaan matkoja tekeviä eläkeläisiä, kun taas neljännellä iällä tarkoitetaan ikää, jolloin toimintakyky selvästi laskee ja ihminen tulee riippuvaiseksi toisten hoivasta (Saarenheimo ym., 2014). Ikäihmisyyden moninaisuutta heijastaa Brewerin, Dullin ja Luin (1981) tutkimus, jossa seniorikansalaisiksi nimetty ikäihmisten luokka yhdistettiin heikkouteen, eristäytymiseen sekä toimettomuuteen, kun taas isoäitimäiset ikäihmiset yhdistettiin luotettavuuteen, perheellisyyteen sekä tunteellisuuteen (katso myös Hummert, Gartska, Shaner & Strahm, 1994). Vertailevaa tutkimusta eri ikäisten ikäihmisten mielen havaitsemisesta ja moraalista roolia ei ole, mutta vaikuttaa mahdolliselta, että arviot eri ikäisten ikäihmisten mielestä eroaisivat toisistaan. Esimerkiksi kaikkein iäkkäimpiä kohtaan koettuja kielteisiä tunteita on selitetty sillä, että vanheneminen toimii nuorille muistutuksena heidän omasta kuolevaisuudestaan ja kehon haavoittuvuudesta (Martens, Goldenberg & Greenberg, 2005; Chasteen, 2000). Tutkimuksissa onkin havaittu, että itsearvioidut kielteiset asenteet ikäihmisiä kohtaan ovat yhteydessä koettuun kuoleman pelkoon (Depaolan, Griffinin & Youngin, 2003) ja että kuolemaan liittyvä vihje voimistaa etäännyttäviä asenteita ikäihmisiä kohtaan (Martens, Greenberg, Schimel & Landau, 2004). Näin ollen, vaikka kaikkiaan ikäihmiset havaittaisiin kokijoina, joilla on vain vähän toimijuutta, lähestyvistä kuolemasta (esim. korkeampi ikä ja raihnaisuus) tai mielen toimintojen heikkenemisestä (esim. todellinen tai oletettu dementia) kertova vihje saattaa oleellisella tavalla muuttaa havaintoamme ikäihmisestä.

Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka ikä vaikuttaa mielen ja moraalisen roolin havaintoon. Lisäksi tutkimuksessa selvitetään mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välisiä

yhteyksiä. Tutkimus toteutetaan sähköisellä kyselyllä, jossa tutkittavia pyydetään arvioimaan kuvissa esiintyviä henkilöitä saamiensa ensivaikutelmien perusteella. Tutkittava arvioi jokaisen kuvan kohdalla 18:aa väitettä, ja yhteensä kukin arvioi neljää henkilöä, jotka kuuluvat neljään eri ikäryhmään. Tässä tutkimuksessa muodostetaan seuraavat tutkimuskysymykset ja hypoteesit.

Ensimmäiseksi tutkimuksessa kysytään, vaikuttaako tarkastelun kohteena olevan henkilön ikä siihen, minkälainen mieli hänellä havaitaan. Oletuksena on, että ikäihmisillä (kolmas ja neljäs ikä) ja nuorilla aikuisilla havaitaan vähemmän toimijuutta kuin keski-ikäisillä henkilöillä. Kokijuuden osalta oletuksena on, että ikäihmisillä ja nuorilla aikuisilla havaitaan enemmän kokijuutta kuin keski-ikäisillä henkilöillä. Kolmannen ja neljännen iän henkilöiden välisistä eroista mielen havaitsemisessa ei tehdä oletuksia suhteessa toisiinsa tai muihin ikäryhmiin.

Toiseksi tutkimuksessa kysytään, vaikuttaako tarkastelun kohteena olevan henkilön ikä hänestä tehtävään moraalisen luonteen arvioon. Oletuksena on, että ikäihmiset roolitetaan vähemmän moraaliseksi toimijoiksi ja enemmän moraaliseksi kokijoiksi kuin keski-ikäiset henkilöt, ja suhteessa nuoriin aikuisiin eroa ei havaita. Kolmannen ja neljännen iän henkilöiden välisistä eroista moraalisen luonteen arvioissa ei tehdä oletuksia suhteessa toisiinsa tai muihin ikäryhmiin.

Kolmanneksi tutkimuksessa tarkastellaan mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välisiä yhteyksiä. Näiden yhteyksien osalta esitetään kaksi kysymystä. Ensin tarkastellaan, onko mielen havaitseminen yhteydessä moraaliseen rooliin. Tutkimuksessa oletetaan, että moraalitoimijuus sekä toimijuus ovat yhteydessä toisiinsa ja että moraalikokijuus sekä kokijuus ovat yhteydessä toisiinsa. Toiseksi kysytään, millainen on moraalitoimijuuden ja kokijuuden välinen yhteys. Yhteyden suunnasta ei tehdä oletuksia.

MENETELMÄT

Tutkittavat ja tutkimuksen kulku

Tutkimukseen etsittiin osallistujia tiedotteella, joka toimitettiin Tampereen ammattikorkeakoulun Terveys-osaamisyksikön sekä Hyvinvointi ja terveysteknologia -osaamisyksikön henkilökunnalle sähköpostitse sekä opiskelijoille intranetin välityksellä. Lisäksi tutkittavia tavoiteltiin Tampereen yliopiston psykologian opiskelijoiden sähköpostilistan kautta. Tutkittaville lähetetyn sähköpostin saateteksti sisälsi tietoa tutkimuksen sisällöstä sekä linkin sähköiseen kyselylomakkeeseen.

Sähköinen kysely toteutettiin E-lomake-ohjelmistolla. Kyselyssä tutkittaville esitettiin neljä kasvokuvaa, joista kukin edusti eri ikäryhmää (nuori aikuisuus, keski-ikä, kolmas ikä, neljäs ikä), ja heitä pyydettiin arvioimaan kuvia saamiensa ensivaikutelmien perusteella.

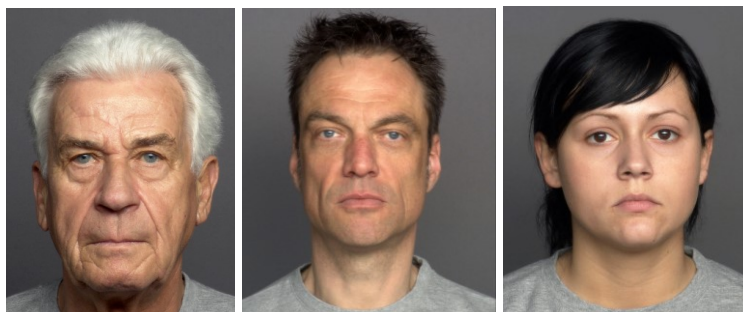
Aineisto kerättiin keväällä 2020. Tutkimukseen vastasi 59 henkilöä, joista 58 oli mukana lopullisessa analyysissä. Näistä selvä enemmistö, 86.2 %, oli naisia ($n = 50$) ja miehiä oli 13.8 % ($n = 8$). Tutkittavat olivat keskimäärin nuoria: vastaajien keski-ikä oli 30.36 vuotta ($kh = 10.81$) ja iän mediaani oli 25.50 vuotta. Nuorin tutkittavista oli 20-vuotias ja iäkkäin 62-vuotias. Alle 35-vuotiaita nuoria aikuisia oli 79,3 % tutkittavista, keski-ikäisiä vastaajia (36–50 v) oli 10.3 % tutkittavista ja myöhemmässä keski-ikässä olevia henkilöitä (51–62 v) 10.3 % vastaajista.

Mittarit

Kasvoärsykkeet

Kasvoärsykkeet valittiin FACES-tietokannasta (Ebner, Riediger & Lindenberger, 2010). Tietokannan kasvokuvat oli luokiteltu nuoriin aikuisiin, keski-ikäisiin ja iäkkäisiin henkilöihin sekä miehiin ja naisiin (Kuva 1). Kustakin kasvokuvasta oli saatavilla tieto henkilön todellisesta iästä sekä tieto arvioitsijoiden tuottamien ikäarvioiden keskiarvoista. Arvioitsijoiden välinen reliabiliteetti ikäarvioiden suhteen oli hyvä (.88) (Ebner ym., 2010). Kuvat olivat hyvälaatuisia värikuvia (resoluutio 300 dpi), ja kasvot oli kuvattu suoraan edestä.

Tähän tutkimukseen valittiin yhteensä kahdeksan kasvoärsykettä, joista aina kaksi (mies ja nainen) edusti kutakin ikäryhmää (nuori aikuisuus, keski-ikä, kolmas ikä, neljäs ikä).

Kuva 1. Mallikuvia FACES-tietokannan kasvoärsykkeistä ikäryhmissä ikäihmiset, aikuiset ja nuoret aikuiset (Ebner ym., 2010). Kuvat ovat mallikuvia, ja näitä kyseisiä kuvia ei käytetty tutkimuksessa.

Kuvaärsykkeiden valinnan perusteena oli, että henkilön piirteet olisivat mahdollisimman pohjoismaiset (esimerkiksi silmien väri vaalea) ja tavanomaiset (esimerkiksi hiusten leikkaus ja kasvojen piirteet). Koska tietokannan iäkkäiden henkilöiden kuvissa ei ollut jakoa kolmannen ja neljännen iän ikäihmisiin, tämä jako tehtiin kasvokuvien arvioitun iän perusteella. Kasvot jaettiin ikäryhmiin arvioitsijoiden arvioiman keskimääräisen iän perusteella pyrkimyksenä tasainen ikäjakauma, jossa kutakin ikäryhmää erotti noin viidentoista vuoden havaittu ikäero. Neljännen iän edustajiksi valittiin mahdollisimman iäkkäiksi arvioitut henkilöt (nainen 81.2 v; mies 74.6 v), kolmannen iän edustajiksi noin 60-vuotiaiksi arvioitut henkilöt (nainen 61.5 v; mies 59.5 v), keski-ikäisiksi noin 45-vuotiaiksi arvioitut (nainen 48.0 v; mies 48.5 v) ja nuoriksi aikuisiksi noin 30-vuotiaiksi arvioitut henkilöt (nainen 29.4 v; mies 33.6 v).

Iän osalta esittämisjärjestys oli: kolmas ikä, nuori aikuisuus, keski-ikä ja neljäs ikä. Ärsykkeiden sukupuoli tasapainotettiin niin, että tutkimusta varten rakennettiin kaksi erillistä sähköistä lomaketta, joissa hahmojen sukupuoli oli käänteisessä järjestyksessä, mutta ikäjärjestys pidettiin samana. Kussakin lomakkeessa esiintyi siten kaksi nais- ja kaksi mieshahmoa joka toisen kuvan ollessa miehestä ja joka toisen naisesta. Lomake valikoitui tutkittaville satunnaisesti.

Kyselylomake

Kunkin esitetyn kuvaärsykkeen osalta tutkittavia pyydettiin arvioimaan yhteensä 18 väittämää, joista 12 mittasi mielen ja kuusi moraalisen roolin havaitsemista (Taulukko 1). Tutkittavia pyydettiin arvioimaan väitteiden paikkansa pitävyyttä ("Missä määrin kuvan henkilö...") viisiportaisella asteikolla (1 = vähän, 2 = melko vähän, 3 = ei vähän eikä paljon, 4 = melko paljon, 5 = paljon). Taustatietoina kerättiin vastaajan ikä ja sukupuoli.

Mielen havaitsemista arvioitiin kuudella väittämällä havainnoinnin kohteena olevan henkilön toimijuudesta sekä kuudella väittämällä kokijuudesta. Väitteet valittiin Wardin, Olsenin ja Wegnerin (2013) mielen havaitsemisen mittarista. Toimijuutta mittasi esimerkiksi väite "kykenee suunnittelemaan toimintaansa" ja kokijuutta väite "kykenee tuntemaan tunteita". Väitteet käännettiin englannin kieleltä suomen kielelle. Kaksi väitettä yhdistettiin sanojen "emotion" ja "feeling" samankaltaisesta merkityksestä johtuen yhdeksi väitteeksi "kykenee tuntemaan tunteita". Osaa väitteistä muokattiin käännöksen yhteydessä tutkimukseen sopivaksi, kuten "can experience desire" muotoon "kykenee tuntemaan seksuaalista halua".

Moraalista roolia mitattiin kolmella väittämällä henkilön moraalista toimijuudesta ja kolmella väittämällä moraalista kokijuudesta. Wardin, Olsenin ja Wegnerin (2013) moraalisen täydentämisen mittarista otettiin yhteensä kolme tähän tutkimukseen sopivaa väitettä: moraalista kokijuutta arvioiva väite ”kykenee tuntemaan kipua” sekä moraalitoimijuutta arvioivat väitteet ”kykenee erottamaan oikean väärästä” ja ”kykenee toimimaan vastuullisesti”. Moraalista kokijuutta mittaaviin kysymyksiin lisättiin vielä kaksi väitettä: ”on helposti hyväksikäytettävissä” (Gray & Wegner, 2009) sekä ”herättää sinussa sympatiaa” (Fiske, Cuddy & Glick, 2007). Moraalisen toimijuuden mittaamiseksi lisättiin väite ”harkitsee ennen kuin toimii” (Gray ym., 2007).

Taulukko 1. Väittämät mielen havaitsemisesta sekä moraalisesta roolista. Tutkittavan tehtävänä oli arvioida ”Missä määrin kuvan henkilö...” kykenee seuraaviin asioihin viisiportaisella asteikolla (vähän – paljon).

Muuttujat	Väittämät
Mielen havaitseminen	<p><u>Toimijuus</u></p> <ul style="list-style-type: none"> kykenee suunnittelemaan toimintaansa hallitsee käyttäytymistään muistaa elämänsä tapahtumat ymmärtää ympärillään olevien ihmisten ajatuksia ja tunteita kykenee vaikuttamaan tilanteiden lopputuloksiin kykenee kommunikoimaan ajatuksensa ja tunteensa <p><u>Kokijuus</u></p> <ul style="list-style-type: none"> kykenee tuntemaan tunteita kykenee tuntemaan seksuaalista halua ilmaisee persoonallisuuttaan kykenee tuntemaan mielihyvää kykenee tuntemaan pelkoa kykenee tuntemaan nälkää
Moraalinen rooli	<p><u>Moraalitoimijuus</u></p> <ul style="list-style-type: none"> erottaa oikean väärästä toimii vastuullisesti harkitsee ennen kuin toimii <p><u>Moraalikokijuus</u></p> <ul style="list-style-type: none"> kykenee tuntemaan kipua on helposti hyväksikäytettävissä herättää sinussa sympatiaa

Aineiston analyysi

Aineisto analysoitiin SPSS-ohjelman versiolla 26 (Statistical Package for the Social Sciences). Kunkin muuttujan väittämien arvoista muodostettiin summamuuttujat tutkittavan Likert-asteikollisten vastausten summana. Summamuuttujia ei laskettu, mikäli tutkittavalta puuttui yksittäisiä vastauksia kyseistä muuttujaa mittaavista väittämistä, mutta muiden muuttujien osalta tutkittavat pidettiin analyysissä mukana.

Kyselyyn vastasi yhteensä 59 henkilöä. Ääriarvojen tarkastelussa havaittiin yhden vastaajan tuottaneen erityisen paljon poikkeavia arvoja (outlier). Lisäksi lähemmässä tarkastelussa havaittiin, että tutkittavan vastauksissa oli vain vähän vaihtelua, joten tutkittavan vastaukset jätettiin pois analyysistä. Lopullisessa analyysissä oli siten 58 tutkittavaa.

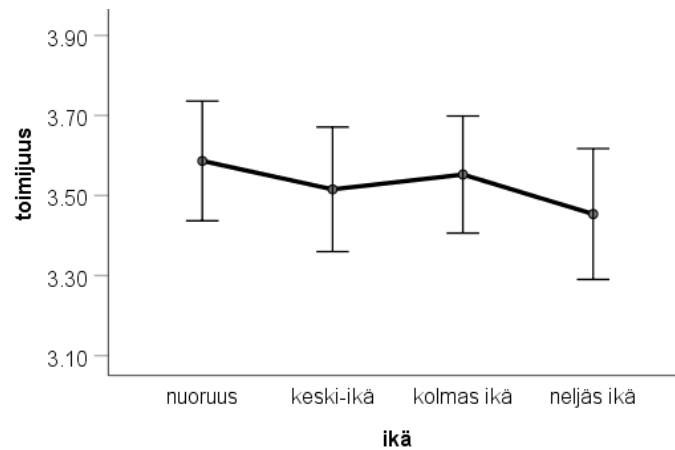
Iän vaikutusta mielen havaitsemiseen ja moraaliseen rooliin tutkittiin varianssianalyysin avulla. Muuttujien jakaumia tarkasteltiin Shapiro-Wilk normaalisuustestin sekä histogrammien avulla, ja näiden perusteella jakaumia pidettiin riittävän normaaleina. Toimijuuden ja moraalitoimijuuden muuttujat olivat sfäärisiä. Kokijuuden ja moraalikokijuuden muuttujat eivät olleet sfäärisiä, joten analyysissä käytettiin Greenhouse-Geisser korjausta. Mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välistä yhteyttä tarkasteltiin Pearsonin korrelaation avulla.

TULOKSET

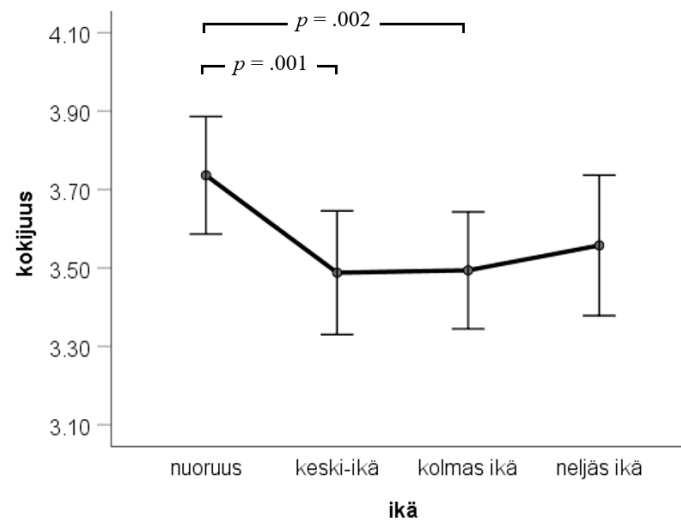
Iän vaikutus mielen havaitsemiseen

Kuvassa 2 on esitetty iän vaikutus mielen havaitsemiseen. Iän vaikutusta toimijuuteen ja kokijuuteen tarkasteltiin toistomittausten varianssianalyysin avulla. Iällä ei ollut päävaikutusta toimijuuteen ($F_{(3,159)} = 0.79, p = .502$), mutta kokijuuteen iällä havaittiin päävaikutus ($F_{(2,48, 133.68)} = 5.33, p = .003$). Ikäryhmien erojen tarkastelua varten tehtiin parivertailut Bonferroni-korjauksin. Parivertailuissa havaittiin kokijuudessa tilastollisesti merkitseviä eroja niin, että nuorilla aikuisilla nähtiin keski-ikäisiä ja kolmannen iän henkilöitä enemmän kokijuutta.

a) Iän vaikutus toimijuuteen

b) Iän vaikutus kokijuuteen

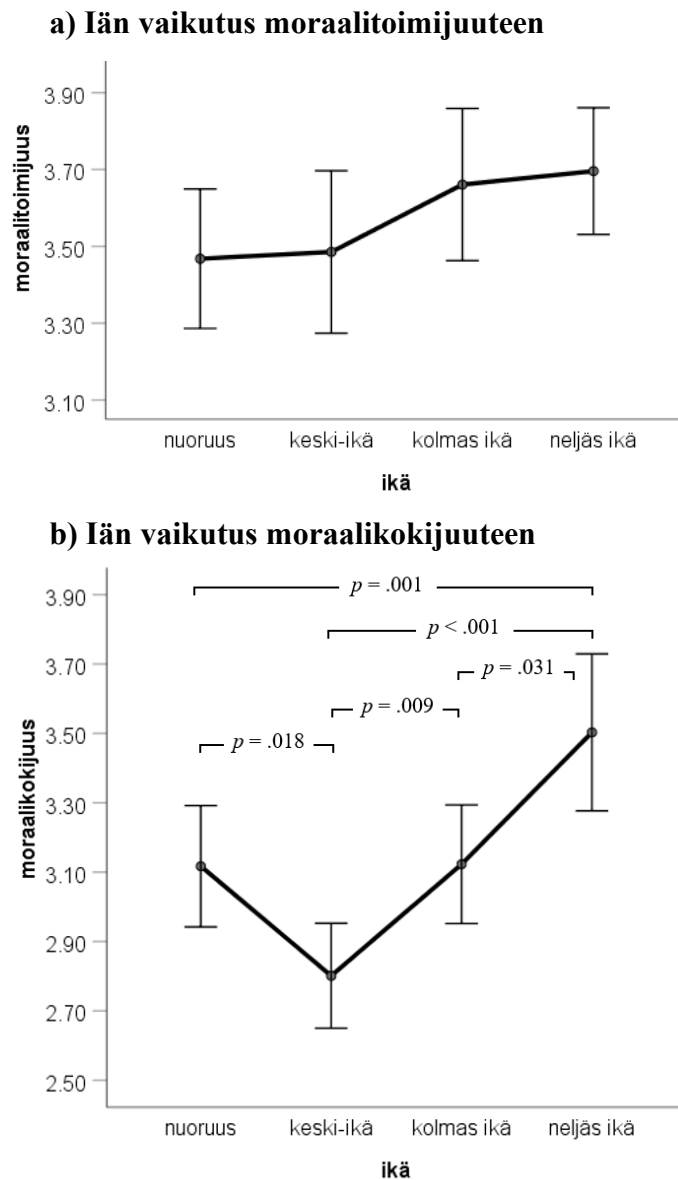

Kuva 2. Iän vaikutus mielen havaitsemiseen: a) iän vaikutus toimijuuteen ja b) iän vaikutus kokijuuteen. Pystyakselilla muuttujan keskiarvo Likert-asteikolla (1 = vähän, 5 = paljon). Kuvassa on esitetty myös tilastollisesti merkitsevät ryhmäerot.

Iän vaikutus moraalisen roolin havaitsemiseen

Kuvassa 3 on havainnollistettu tulokset iän vaikutuksesta havaintoon moraalisesta roolista. Iän vaikutusta moraalitoimijuuteen ja -kokijuuteen tarkasteltiin toistomittausten varianssianalyysin avulla. Iällä ei ollut päävaikutusta moraalitoimijuuteen ($F_{(3,168)} = 2.02$, $p = .113$), mutta moraalikokijuuteen iällä havaittiin päävaikutus ($F_{(2.35, 131.32)} = 13.01$, $p < .001$). Ryhmien erojen tarkastelua varten tehtiin parivertailut Bonferroni-korjauksin, ja näissä parivertailuissa havaittiin

tilastollisesti erittäin merkitsevät erot ryhmien välillä. Ensinnäkin keski-ikäisillä havaittiin kaikkia muita ikäryhmiä vähemmän moraalikokijutta: ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä suhteessa nuoriin aikuisiin, merkitsevä suhteessa kolmannen iän henkilöihin sekä erittäin merkitsevä suhteessa neljännen iän henkilöihin. Toiseksi neljännen iän henkilöillä havaittiin kaikkia muita ikäryhmiä enemmän moraalikokijutta: ero oli erittäin merkitsevä suhteessa nuoriin aikuisiin sekä keski-ikäisiin ja melkein merkitsevä suhteessa kolmannen iän henkilöihin.

Kuva 3. Iän vaikutus havaintoon moraalisesta roolista: a) iän vaikutus moraalitoimijuuteen ja b) iän vaikutus moraalikokijuteen. Pystyakselilla muuttujan keskiarvo Likert-asteikolla (1 = vähän, 5 = paljon). Kuvassa on esitetty myös tilastollisesti merkitsevät ryhmäerot.

Mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin väliset yhteydet

Mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välisiä yhteyksiä tarkasteltiin Pearsonin korrelaatiokertoimien avulla (Taulukko 2). Toimijuus sekä moraalitoimijuus olivat merkitsevästi yhteydessä toisiinsa, ja kokijuus sekä moraalikokijuus olivat merkitsevästi yhteydessä toisiinsa koko aineistossa sekä ikäryhmittäin. Myös moraalitoimijuus ja moraalikokijuus olivat merkitsevästi positiivisessa yhteydessä toisiinsa koko aineistossa.

Taulukko 2. Mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin väliset Pearsonin korrelaatiot koko aineistossa sekä ikäryhmittäin tarkasteltuna.

Ulottuvuus	1	2	3	4
<i>Koko aineisto</i>				
1 Toimijuus	-			
2 Kokijuus	.56**	-		
3 Moraalitoimijuus	.69**	.43**	-	
4 Moraalikokijuus	.23**	.57**	.28**	-
<i>Nuori aikuisuus</i>				
1 Toimijuus	-			
2 Kokijuus	.61**	-		
3 Moraalitoimijuus	.61**	.40**	-	
4 Moraalikokijuus	.27*	.53**	.08	-
<i>Keski-ikä</i>				
1 Toimijuus	-			
2 Kokijuus	.59**	-		
3 Moraalitoimijuus	.80**	.43**	-	
4 Moraalikokijuus	.34*	.57**	.28*	-
<i>Kolmas ikä</i>				
1 Toimijuus	-			
2 Kokijuus	.58**	-		
3 Moraalitoimijuus	.73**	.49**	-	
4 Moraalikokijuus	.36**	.64**	.32*	-
<i>Neljäs ikä</i>				
1 Toimijuus	-			
2 Kokijuus	.50**	-		
3 Moraalitoimijuus	.70**	.51**	-	
4 Moraalikokijuus	.15	.61**	.38**	-

*** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$

POHDINTA

Keskeiset tulokset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisena havaitsemme ikäihmisen mielen ja minkälaiseen moraaliseen rooliin hänet asetamme. Tarkasteltavia ikäryhmiä oli neljä: nuoret aikuiset, keski-ikäiset sekä ikäihmiset kahdessa ryhmässä: eläkeiän kynnyksellä olevat kolmannen iän ikäihmiset sekä neljännessä iässä olevat vanhukset. Tarkoituksena oli myös selvittää, muodostuuko moraalinen rooli sen perusteella, millaisen mielen havaitsemme henkilöllä olevan eli ovatko havainnot mielestä yhteydessä moraaliseen rooliin. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin, ovatko moraaliroolit yhteydessä toisiinsa.

Ensimmäiseksi tutkimuksessa kysyttiin, vaikuttaako henkilön ikä hänen mielestään tehtyyn havaintoon. Tulosten perusteella ikä vaikutti havaittuun kokijuuteen, mutta ei toimijuuteen. Kokijuuden osalta oletuksena oli, että nuorilla aikuisilla ja ikääntyneillä (kolmas ja neljäs ikä) nähdään enemmän kokijuutta kuin keski-ikäisillä. Oletusten mukaisesti nuorilla aikuisilla nähtiin keski-ikäisiä enemmän kokijuutta. Ikäihmisten osalta tulokset eivät kuitenkaan tukeneet oletuksia: arviot kolmannen ja neljännen iän henkilöiden kokijuudesta eivät eronneet keski-ikäisten kokijuuden arvioista, ja lisäksi kolmannen iän henkilöillä havaittiin nuoria aikuisia vähemmän kokijuutta. Kolmannen ja neljännen iän henkilöiden eroista ei tehty ennakkoon oletuksia, eikä eroja kokijuudessa heidän välillään havaittu. Ikäihmisten mielen havaitsemisen tutkimuksen puuttuessa oletukset perustuivat ikäihmisistä saatujen vaikutelmien tutkimuksiin, joissa ikääntyneet on havaittu lapsenomaisina ja hyväntahtoisina sekä aikuisia vähemmän pätevinä (Fiske ym., 2002; de Paulo Couto & Koller, 2012). Tulos on paremmin tulkittavissa joissakin tutkimuksissa havaitun ikääntyneiden mielellisyyden ja eloisuuden kieltämisen kautta (Martens ym., 2005; Drury ym., 2017). Toimijuuden osalta oletettiin aikaisempien tutkimusten perusteella, että ikääntyneillä havaittaisiin keski-ikäisiä vähemmän toimijuutta (Fiske ym., 2002; de Paula Couto & Koller, 2012), mutta tämä ei yllättäen saanut tutkimuksesta tukea.

Toiseksi tutkimuksessa kysyttiin, vaikuttaako henkilön ikä havaintoon hänen moraalista roolistaan. Tulosten perusteella ikä vaikutti moraalikokijuuteen, mutta ei moraalitoimijuuteen. Oletuksena oli, että iäkkäimmät roolitetaan vähemmän moraaliseksi toimijoiksi ja enemmän moraaliseksi kokijoiksi kuin keski-ikäiset henkilöt ja suhteessa nuoriin aikuisiin eroa ei havaittaisi. Moraalikokijuuden osalta tulokset tukivat oletuksia. Ensinnäkin keski-ikäisillä henkilöillä havaittiin

kaikkiin muihin ikäryhmiin verrattuna vähiten moraalikokijuutta. Toiseksi iäkkäimmillä neljännen iän henkilöillä havaittiin kaikkia muita ikäryhmiä enemmän moraalikokijuutta. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin ero kolmannen iän ja neljännen iän henkilöiden välillä niin, että neljännen iän henkilöillä havaittiin enemmän moraalikokijuutta. Dijkerin (2010) aikaisemman tutkimuksen havainto, että ikäihmiset nähdään haavoittuvaisina toiminnan kohteina, sai siten tukea tästä tutkimuksesta. Oletusten vastaisesti moraalitoimijuuden suhteen ryhmien välillä ei havaittu eroa, eli ikäänntyneillä ei havaittu keski-ikäisiä vähemmän moraalitoimijuutta.

Kolmanneksi tutkimuksessa tarkasteltiin, onko mielen havaitsemisen ja moraalisen roolin välillä yhteyttä ja ovatko moraalitoimijuus ja moraalikokijuus yhteydessä toisiinsa. Oletuksena oli, että mielen havaitseminen ja moraalinen rooli ovat yhteydessä toisiinsa, sillä moraalisen luonteen arvion on nähty perustuvan mielen havaitsemiselle (Gray ym., 2012b). Tulokset tukivat oletuksia: toimijuus oli yhteydessä moraalitoimijuuteen ja kokijuus moraalikokijuuteen. Tässä tutkimuksessa myös moraalitoimijuus ja moraalikokijuus olivat yhteydessä toisiinsa. Yhteyden suunnasta ei tehty oletuksia, vaikka tyypillisesti roolien välillä on havaittu käänteinen yhteys (Gray ym., 2012b). Aiemmissa tutkimuksissa osallistujille on tavallisesti esitetty moraalista päättelyä edellyttäviä tarinoita, ja on epäilty, että käänteinen yhteys roolien välillä tulee esille vain tämän tyyppisissä tehtävissä (Gray & Wegner, 2009). Vaikka osa tämänkin tutkimuksen väittämistä on nähtävissä moraalista päättelyä vaativina tilannekuvauksina, väittämien muotoilussa korostettiin moraalisen luonteen arvion näkökulmaa. Esimerkiksi väite ”on helposti hyväksikäytettävissä” sisältää vihjeen moraalisesti kyseenalaisen teon tekijästä sekä teon kohteesta, jolloin sitä voidaan pitää moraalisenä tarinana. Moraaliset roolit nähdään tässä kuitenkin tiedonkäsittelyä nopeuttavina kognitiivisina malleina tai prototyypeinä, johon havainnoitua henkilöä verrataan (Gray, Schein & Cameron, 2017; Schein & Gray, 2014), ja nämä mallit moraalista rooleista voivat aktivoitua myös lomittain (Gray & Wegner, 2009; Schein & Gray, 2017).

Taustamuuttujien tarkasteluissa havaittiin, että vastaajan sukupuolella ei ollut vaikutusta mielen ja moraalisen luonteen arviointeihin. Tutkimuksessa ei tarkasteltu havainnoinnin kohteena olevan henkilön sukupuolen vaikutusta. Sukupuolen tiedetään kuitenkin vaikuttavan mielen havaitsemiseen (Haselton & Buss, 2000), moraalisen roolin arvioon (Reynolds ym., 2020) ja muutoinkin vaikutelmiin henkilöstä (O’Connell & Rotter, 1979; Oh, Buck & Todorov, 2018). Esimerkiksi Haseltonin ja työtovereiden (2000) tutkimuksessa vastakkaisen sukupuolen mielen havaitsemisesta naiset aliarvioivat miesten kykyä sitoutua ja miehet yliarvioivat naisten seksuaalisia pyrkimyksiä. Moraalista roolia tarkastelleessa tutkimuksessa moraalisenä toimijana kuvatus hahmon oletettiin olevan nainen ja moraalisenä toimijana kuvatus hahmon olevan mies (Reynolds ym., 2000). On myös mahdollista, että tässä tutkimuksessa tutkittavat suosivat vastauksissaan omaa sisäryhmäänsä niin,

että arvioidun henkilön sukupuolen vaikutus mielen havaitsemiseen ja moraaliseen rooliin vaihtelee vastaajan sukupuolen mukaan. Tutkimuksessa vastaajan iällä ei myöskään ollut vaikutusta arviointeihin. Havainto on yhdenmukainen sosiaalisista asenteista tehdyn laajan selvityksen kanssa, jossa ei ole havaittu saman ikäisten muodostaman sisäryhmän suosimista (Nosek, Banaji & Greenwald, 2002; Nosek ym., 2007). Toisin sanoen vastaajan iästä riippumatta nuoria on arvioitu myönteisemmin kuin ikäihmisiä (Axt, Ebersole & Nosek, 2014), joskin nuoret arvioivat ikäihmisiä jonkin verran kielteisemmin kuin muihin ikäryhmiin kuuluvat henkilöt heitä arvioivat (Celejewski & Dion, 1998). Myös esimerkiksi pätevyyden arvioissa vastaajan iästä riippumatta ikäihmiset on havaittu keski-ikäisiä vähemmän pätevinä (Axt ym., 2014).

Merkittävimmäksi anniksi tutkimuksessa nousi moraalikokijuuuden erot ikäryhmien välillä. Aiemmin on esitetty, että moraalisuus olisi keskeisin ominaisuus, jonka pohjalta toisia ihmisiä arvioidaan, mikä on tämän tutkimuksen perusteella varteenotettava ehdotus (Goodwin ym., 2014; Strohminger & Nichols, 2014). Tässä tutkimuksessa erityisesti moraalikokijuus nousi erottelevaksi tekijäksi henkilön arvioimisessa, mikä kertonee haavoittuvuuden ja hoivattavuuden merkityksestä sosiaalisen arvioimisen lähtökohtana (Dijker, 2010). Aiempien tutkimusten tapaan moraalisen luonteen arvio oli muita arvioituja ominaisuuksia erottelevampi tekijä ryhmien välillä (Goodwin ym., 2014).

Tässä tutkimuksessa ikäihmisten ja keski-ikäisten välillä ei havaittu eroa toimijuudessa tai moraalitoimijuudessa. Yksi mahdollinen selitys odotusten vastaiselle tulokselle on menestyksekkään ikääntymisen ihanne, jossa korostetaan nuorekasta ja toimeliasta vanhuutta (Roanova, 2010). Riskinä ihanteessa on, että vanheneminen ja kehon haurastuminen nähdään henkilökohtaisen heikkouden osoituksena ja ikäihmistä itsensä elämäntavoillaan aiheuttamana (Roanova, 2010). Toisaalta on mahdollista, että tulokset kuvastavat ikääntyneiden mielen ja tosiasiallisten olosuhteiden välistä ristiriitaa: ikäihminen havaitaan mielen tasolla kykenevänä päättämään elämästään, mutta käytännön rajoitteet estävät valintoja toteutumasta. Kolmas mahdollinen tulkinta on, että eroa keski-ikäisiin ei havaittu siksi, että toisin kuin aiemmissa tutkimuksissa, keski-ikäisillä ei havaittu korostuneesti toimijuutta (Axt, ym., 2014).

Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset

Mielen havaitsemisen väittämät poimittiin tutkimukseen Wardin ja kollegoiden (2013) mielen havaitsemisen arvioimiseen tarkoitetusta mittarista, ja moraalisen luonteen väittämät rakennettiin

yhdistämällä eri tutkimuksissa käytettyjä väitteitä (Gray ym., 2007; Gray & Wegner, 2009; Fiske, Cuddy & Glick, 2007). Yksittäisten väittämien jakaumien tarkasteluiden pohjalta heräsi kaksi kysymystä. Ensimmäinen kysymys liittyy siihen, onko mentalisointi (tunteiden sekä ajatusten tunnistaminen ja kommunikointi) osa kokijuutta vai toimijuutta. Tässä tutkimuksessa mentalisointi nähtiin osana toimijuutta, mikä perustui Grayn ja työtovereiden (2007) Mind Survey -tutkimuksen kokijuuden määritelmään. Joissakin tutkimuksissa toimijuuden on kuitenkin havaittu käsittävän vain ei-emotionaalista sosiaalista päättelyä, ja mentalisaatiokyvyn arvion on havaittu olevan keskeistä nimenomaan toisten kokemukselliseen mieleen suuntauduttaessa (Jack ym., 2013). Tässä tutkimuksessa herää epäily, että kyky tuntea, tunnistaa ja kommunikoida tunteita sisältyisivät kokijuuteen. Toinen yksittäisten väitteiden tarkastelusta virinnyt pohdinta liittyy siihen, onko seksuaalinen halu osa kokijuutta vai toimijuutta. Sukupuolinen halu voi hyvinkin yhdistyä ihmisten mielissä seksuaaliseen aktiivisuuteen ja aloitteellisuuteen eli toimijuuteen, ja esimerkiksi seksuaalinen tyydyttyneisyys saattaisi kuvata kokijuutta halukkuutta osuvammin. Tutkimusten perusteella näyttää myös siltä, että sukupuolinen halu yhdistyy voimakkaammin miesten seksuaalisuuden arviointeihin, kun taas naisten seksuaalisuutta arvioidaan tyydyttyneisyyden kautta (Barr, Bryan & Kenrick, 2002). Joka tapauksessa kokemukseen seksuaalisuudesta kuuluu sekä toimijuutta että kokijuutta, joten tulevissa tutkimuksissa olisi käytettävä harkintaa siinä, miten väittämä tarkalleen ottaen muotoillaan.

Tutkimusasetelman vahvuutena näyttäytyy kasvoärsykkeiden hyödyntäminen moraalisten tarinoiden sijasta. Kasvoärsykeitä käyttämällä on pyritty hallitsemaan väliin tulevien tekijöiden (kuten ammatti ja sosioekonominen asema) vaikutusta, mikä kuvien avulla on moraalisia tarinoita helpompaa. Toisena tutkimusasetelman vahvuutena on moraalisen roolin arvioiminen usean väitteen avulla, sillä monissa aiemmissa tarkasteluissa moraalista roolia on arvioitu yhdellä väittämällä esimerkiksi havainnoitavan olion tekojen rangaistavuudesta tai suojeltavuudesta (esim. Gray ym., 2007).

Vaikka monia väliin tulevia tekijöitä saatiin paremmin hallittua käyttämällä ärsykkeinä kasvokuvia, on kasvokuvien hyödyntämisessä omat rajoituksensa. Esimerkiksi viehättävyyden (Zuckerman, Miyake & Elkin, 1995; Berry & Zebrowitz-McArthur, 1988) sekä näennäisen terveydentilan (Fink, Grammer & Matts, 2006) tiedetään vaikuttavan havaintoihin henkilöistä, eikä näitä tekijöitä tässä tutkimuksessa kontrolloitu. Kasvoärsykeitä oli yhteensä vain kahdeksan, jolloin yhden kasvokuvan piirteiden vaikutus tuloksiin voi olla merkittävä. Lisäksi kasvokuvat ovat moraalisen arvioimisen kannalta oletettavasti neutraalimpi ärsyke kuin moraalista valintatilannetta kuvaava tarina. Tässä tutkimuksessa viritettiin moraalisen luonteen arviota henkilöä koskevilla

väitteillä, kuten ”on helposti hyväksikäytettävissä” tai ”erottaa oikean väärästä”, mutta varsinaista moraalista päättelyä edellyttävää tilannetta ei esitetty.

Tutkimusasetelman vahvuutena näyttäytyy kyselylomakkeen käyttö, mikä madaltaa kynnystä osallistua tutkimukseen helpon saavutettavuuden ansiosta. Vastaajajoukoksi tavoitettiin juuri niitä henkilöitä, joita pyrittiin tavoittamaan. Kiinnostuksen kohteena olivat ne suomalaiset sukupolvet, jotka tällä hetkellä ja tulevaisuudessa kantavat vastuuta ikäihmisten hoivasta. Hoivanäkökulmaa korostettiin lisäksi rajaamalla osallistujat terveysalojen opiskelijoihin sekä näiden oppilaitosten henkilökuntaan. Vastaajajoukon yksipuolisuus täytyy kuitenkin huomioida tulosten yleistettävyydessä. Tuloksia ei tulisi esimerkiksi tulkita kulttuurista rajausta laajemmin – tutkittavat kuuluivat oletettavasti merkittävältä osin WEIRD-populaatioon (valkoiset, korkeakoulutetut, rikkaat, teollisessa ja demokraattisessa valtiossa asuvat henkilöt) (Henrich, Heine & Norenzayan, 2010).

Kyselymuotoisen menetelmän mahdollistaman suotuisan vastaamisen vähentämiseksi tutkimuksen täsmällistä aihetta pyrittiin peittämään nimeämällä kysely ensivaikutelmien tutkimukseksi. Lisäksi tutkimuksen tarkoitusta peitettiin sekoittamalla kuvien ikäjärjestystä niin, ettei järjestyksessä olisi kasvavaa tai laskevaa ikää, eikä sarjan aloittavana kuvana vanhinta eikä nuorinta henkilöä. On kuitenkin mahdollista, että osa tutkittavista on aavistanut tutkimuksen tarkoituksen. Lisäksi osa tutkittavista on saattanut virheellisesti tulkita, että tutkimuksessa tarkastellaan esimerkiksi ensivaikutelmia miehistä ja naisista, ja on vastannut tulkinnan mukaisesti.

Kyselymuotoisessa tehtävässä vastaukset kuvastavat ihmisten tiedostettuja arvioita, mutta taustalle saattaa jäädä piilotettuja oletuksia ikäänäytymisestä, joita tutkimusasetelmassa ei saada nostettua esille. Esimerkiksi Barghin, Chenin ja Burrowsin (1996) tutkimuksessa vanhusstereotyyppioiden mukaiset ärsykesanat vaikuttivat tutkittavien kävelynopeuteen, vaikka tutkittavat itse kokivat, ettei heidän käyttäytymisensä ollut muuttunut. Toisaalta on havaittu, että ihmisillä on taipumus pitää kiinni ensimmäisistä vaikutelmistaan sekä vakuuttua näiden oikeellisuudesta entisestään ajan myötä, jolloin julkilausuttujen ja piilotettujen arvioiden ero ei välttämättä ole suuri (Haidt, 2001; Willis & Todorov, 2006).

Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimuskohteita

Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa tarkastellaan ikäihmisten mielen sekä moraalisen roolin havaitsemista. Moraalirikollisuus nousi tutkimuksessa ulottuvuudeksi, jonka suhteen ikäryhmät erosivat eniten toisistaan. Ikäihmisillä havaittiin kaikkia muita ikäryhmiä enemmän

moraalikkokijuuutta, jota arvioitiin haavoittuvuutena, hyväksikäytettävyytenä sekä sympaattisuutena – tämän tutkimuksen hoivasukupolven näkökulmasta ikäihminen on siten haavoittuva moraalinen kohdehenkilö. Moraalisen roolin käsitteen erityinen ansio onkin siinä, että se korostaa moraalisen luonteen arvioinneissa haavoittuvaisuuden merkitystä. Moraaliroolien suhde toisiinsa vaatii kuitenkin täsmennystä jatkotutkimuksilla: ovatko roolit tiukan määritelmän mukaisesti toisensa poissulkevia (Gray & Wegner, 2009) vai kognitiivisia malleja, jotka voivat aktivoitua lomittain (Gray & Wegner, 2009; Schein & Gray, 2017). Tämä tutkimus tukee näkemystä, että moraaliset arviot perustuvat mielen havaitsemiselle (Gray ym., 2012b) sekä moraalisuutta keskeisenä ominaisuutena toisia ihmisiä ja heidän mieltään arvioitaessa (Goodwin ym., 2014; Strohminger & Nichols, 2014).

Jatkotutkimuksia ajatellen havainnoinnin kohteena olevan henkilön sukupuolen vaikutus mielen havaitsemiseen ja moraaliseen luonteeseen olisi kiinnostava tarkastelun kohde, kuten myös sukupuoliryhmittäin tarkasteltu sisäryhmäefekti. Tämä tutkimus kohdennettiin terveysalojen opiskelijoihin ja oppilaitosten henkilökuntaan eli henkilöihin, joilla on mahdollisuus tulevaisuudessa vaikuttaa vanhusten palveluihin erilaisissa tehtävissä. Iäkkäiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia hyödyttäisi tutkimustieto siitä, millaisia käytännön seurauksia ikäihmisen mielen sekä moraalisen roolin havaitsemisella voi olla asenteisiin, toimintatapoihin ja ikäihmisten elämän laatuun. Ikäihmisiin kohdistuvat havaitsemisen tavat ja moraaliset lähtökohdat ovat kiinnostava tutkimuskohde ikääntymiseen liittyvien yhteiskunnallisten ja myös eksistentiaalisten näkökulmien vuoksi. Kysymys on siitä, miten suhtaudumme omaan ikääntymiseemme, elämän merkitykseen ja omaan kuolevaisuuteemme.

LÄHTEET

- Arico, A. J. (2012). Breaking out of moral typecasting. *Review of Philosophy and Psychology*, 3(3), 425–438. doi:10.1007/s13164-012-0108-1
- Axt, J. R., Ebersole, C. R., & Nosek, B. A. (2014). The rules of implicit evaluation by race, religion, and age. *Psychological Science*, 25(9), 1804–1815. doi:10.1177/0956797614543801
- Bargh, J. A., Chen, M., & Burrows, L. (1996). Automaticity of social behavior: Direct effects of trait construct and stereotype activation on action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 230–244. doi:10.1037/0022-3514.71.2.230
- Baron-Cohen, S. (1991). Precursors to a theory of mind: Understanding attention in others. Teoksessa A. Whiten (toim.), *Natural theories of mind: evolution, development, and simulation of everyday mindreading* (s. 233–251). Oxford, UK: B. Blackwell.
- Barr, A., Bryan, A., & Kenrick, D. T. (2002). Sexual peak: Socially shared cognitions about desire, frequency, and satisfaction in men and women. *Personal Relationships*, 9(3), 287–299. doi:10.1111/1475-6811.09305
- Berry, D. S., & Zebrowitz-McArthur, L. (1988). What's in a face? Facial maturity and the attribution of legal responsibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(1), 23–33. doi:10.1177/0146167288141003
- Bigman, Y. E., & Gray, K. (2018). People are averse to machines making moral decisions. *Cognition*, 181, 21–34. doi:10.1016/j.cognition.2018.08.003
- Bigman, Y. E., & Gray, K. (2020). Life and death decisions of autonomous vehicles. *Nature*, 579(7797), E1–E2. doi:10.1038/s41586-020-1987-4
- Boudjemadi, V., Demoulin, S., & Bastart, J. (2017). Animalistic dehumanization of older people by younger ones: Variations of humanness perceptions as a function of a target's age. *Psychology and Aging*, 32(3), 293–306. doi:10.1037/pag0000161
- Brambilla, M., Rusconi, P., Sacchi, S., & Cherubini, P. (2011). Looking for honesty: The primary role of morality (vs. sociability and competence) in information gathering. *European Journal of Social Psychology*, 41(2), 135–143. doi:10.1002/ejsp.744
- Brewer, M. B., Dull, V., & Lui, L. (1981). Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41(4), 656–670. doi:10.1037/0022-3514.41.4.656

- Celejewski, I., & Dion, K. K. (1998). Self-perception and perception of age groups as a function of the perceiver's category membership. *The International Journal of Aging and Human Development*, 47(3), 205–216. doi:10.2190/gl4r-fj7g-xgek-mrr6
- Chasteen, A. L. (2000). The role of age and age-related attitudes in perceptions of elderly individuals. *Basic and applied social psychology*, 22(3), 147–156. doi:10.1207/s15324834basp2203_3
- Critcher, C. R., Helzer, E. G., & Tannenbaum, D. (2020). Moral character evaluation: Testing another's moral-cognitive machinery. *Journal of Experimental Social Psychology*, 87, 103906. doi:10.1016/j.jesp.2019.103906
- Depaolan, S., Griffin, M., & Young, J. R. (2003). Death anxiety and attitudes toward the elderly among older adults: The role of gender and ethnicity. *Death Studies*, 27(4), 335–354. doi:10.1080/07481180302904
- De Paula Couto, M. C. P., & Koller, S. H. (2012). Warmth and competence: Stereotypes of the elderly among young adults and older persons in Brazil. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 1(1), 52–62. doi:10.1037/a0027118
- Dijker, A. J. (2001). The influence of perceived suffering and vulnerability on the experience of pity. *European Journal of Social Psychology*, 31(6), 659–676. doi: 10.1002/ejsp.54
- Dijker, A. J. (2010). Perceived vulnerability as a common basis of moral emotions. *British Journal of Social Psychology*, 49(2), 415–423. doi:10.1348/014466609x482668
- Draper, P. (2005). Patronizing speech to older patients: A literature review. *Reviews in Clinical Gerontology*, 15(3–4), 273–279. doi:10.1017/s0959259806001869
- Drury, L., Abrams, D., Swift, H. J., Lamont, R. A., & Gerocova, K. (2016). Can caring create prejudice? An investigation of positive and negative intergenerational contact in care settings and the generalisation of blatant and subtle age prejudice to other older people. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 27(1), 65–82. doi:10.1002/casp.2294
- Ebner, N. C., Riediger, M., & Lindenberger, U. (2010). FACES - A database of facial expressions in young, middle-aged, and older women and men: Development and validation. *Behavior Research Methods*, 42(1), 351–362. doi:10.3758/BRM.42.1.351
- Epley, N., & Waytz, A. (2010). Mind perception. Teoksessa S. T. Fiske, D. T. Gilbert & G. Lindzey (toim.), *Handbook of Social Psychology* (s. 498–541). New York: John Wiley & Sons Inc. doi:10.1002/9780470561119.socpsy001014
- Fink, B., Grammer, K., & Matts, P. (2006). Visible skin color distribution plays a role in the perception of age, attractiveness, and health in female faces. *Evolution and Human Behavior*, 27(6), 433–442. doi:10.1016/j.evolhumbehav.2006.08.007

- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., & Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences, 11*(2), 77–83. doi:10.1016/j.tics.2006.11.005
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), 878–902. doi:10.1037/0022-3514.82.6.878
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Gervais, W. M. (2013). Perceiving minds and gods. *Perspectives on Psychological Science, 8*(4), 380–394. doi:10.1177/1745691613489836
- Goodwin, G. P., Piazza, J., & Rozin, P. (2014). Moral character predominates in person perception and evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology, 106*(1), 148–168. doi:10.1037/a0034726
- Gray, H. M., Gray, K., & Wegner, D. M. (2007). Dimensions of mind perception. *Science, 315*(5812), 619. doi: 10.1126/science.1134475
- Gray, K., Jenkins, A. C., Heberlein, A. S., & Wegner, D. M. (2010). Distortions of mind perception in psychopathology. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 108*(2), 477–479. doi:10.1073/pnas.1015493108
- Gray, K., Schein, C., & Cameron, C. D. (2017). How to think about emotion and morality: Circles, not arrows. *Current Opinion in Psychology, 17*, 41–46. doi:10.1016/j.copsyc.2017.06.011
- Gray, K., Schein, C., & Ward, A. F. (2014). The myth of harmless wrongs in moral cognition: Automatic dyadic completion from sin to suffering. *Journal of Experimental Psychology, 143*(4), 1600–1615. doi:10.1037/a0036149
- Gray, K., Waytz, A., & Young, L. (2012a). The moral dyad: A fundamental template unifying moral judgment. *Psychological Inquiry, 23*(2), 206–215. Doi:10.1080/1047840x.2012.686247
- Gray, K., & Wegner, D. M. (2009). Moral typecasting: Divergent perceptions of moral agents and moral patients. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(3), 505–520. doi:10.1037/a0013748
- Gray, K., & Wegner, D. M. (2012). Feeling robots and human zombies: Mind perception and the uncanny valley. *Cognition, 125*(1), 125–130. doi:10.1016/j.cognition.2012.06.007
- Gray, K., Young, L., & Waytz, A. (2012b). Mind perception is the essence of morality. *Psychological Inquiry, 23*(2), 101–124. Doi:10.1080/1047840x.2012.651387
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review, 108*(4), 814–834. doi: 10.1037/0033-295X.108.4.814

- Harper, D. (2020). Dementia (n.). Lähteessä *Online etymology dictionary*. Haettu osoitteesta <https://www.etymonline.com/word/dementia>
- Haselton, M. G., & Buss, D. M. (2000). Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(1), 81–91. doi:10.1037/0022-3514.78.1.81
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review, 10*, 252–264. doi:10.1207/s15327957pspr1003_4
- Haslam, N., Kashima, Y., Loughnan, S., Shi, J., & Suitner, C. (2008). Subhuman, inhuman, and superhuman: Contrasting humans with nonhumans in three cultures. *Social Cognition, 26*(2), 248–258. doi:10.1521/soco.2008.26.2.248
- Haslam, N., Loughnan, S., Kashima, Y., & Bain, P. (2009). Attributing and denying humanness to others. *European Review of Social Psychology, 19*(1), 55–85. doi:10.1080/10463280801981645
- Hehman, E., Leitner, J. B., & Freeman, J. B. (2014). The face–time continuum. *Personality and Social Psychology Bulletin, 40*(12), 1624–1636. doi:10.1177/0146167214552791
- Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences, 33*(2–3), 61–153. doi:10.1017/S0140525X0999152X
- Hummert, M. L., Garstka, T. A., Shaner, J. L., & Strahm, S. (1994). Stereotypes of the elderly held by young, middle-aged, and elderly adults. *Journal of Gerontology, 49*(5), 240–249. doi:10.1093/geronj/49.5.p240
- Hummert, M. L., & Shaner, J. L. (1994). Patronizing speech to the elderly as a function of stereotyping. *Communication Studies, 45*(2), 145–158. doi:10.1080/10510979409368419
- Inbar, Y., Pizarro, D. A., & Cushman, F. (2012). Benefiting from misfortune: When harmless actions are judged to be morally blameworthy. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(1), 52–62. doi:10.1177/0146167211430232
- Jack, A. I., Dawson, A. J., & Norr, M. E. (2013). Seeing human: Distinct and overlapping neural signatures associated with two forms of dehumanization. *NeuroImage, 79*, 313–328. doi:10.1016/j.neuroimage.2013.04.109
- Kelman, H. C. (1973). Violence without restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. *Journal of Social Issues, 29*(4), 25–61.
- Kozak, M. N., Marsh, A. A., & Wegner, D. M. (2006). What do I think you're doing? Action identification and mind attribution. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(4), 543–555. doi:10.1037/0022-3514.90.4.543

- Lamm, C., Decety, J., & Singer, T. (2011). Meta-analytic evidence for common and distinct neural networks associated with directly experienced pain and empathy for pain. *NeuroImage*, *54*(3), 2492–2502. doi:10.1016/j.neuroimage.2010.10.014
- Li, M., Leidner, B., & Castano, E. (2014). Toward a comprehensive taxonomy of dehumanization: Integrating two senses of humanness, mind perception theory, and stereotype content model. *The Philosophers' Magazine*, *21*(3), 285–300. doi:10.4473/TPM21.3.4
- Loughnan, S., Haslam, N., & Bastian, B. (2010). The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite*, *55*(1), 156–159. doi:10.1016/j.appet.2010.05.043
- Loughnan, S., Haslam, N., Murnane, T., Vaes, J., Reynolds, C., & Suitner, C. (2010). Objectification leads to depersonalization: The denial of mind and moral concern to objectified others. *European Journal of Social Psychology*, *40*(5), 709–717. doi:10.1002/ejsp.755
- Malle, B. (2006). Intentionality, morality, and their relationship in human judgement. *Journal of Cognition and Culture*, *6*(1–2), 87–112. doi:10.1163/156853706776931358
- Martens, A., Goldenberg, J. L., & Greenberg, J. (2005). A terror management perspective on ageism. *Journal of Social Issues*, *61*(2), 223–239. doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00403.x
- Martens, A., Greenberg, J., Schimel, J., & Landau, M. J. (2004). Ageism and death: Effects of mortality salience and perceived similarity to elders on reactions to elderly people. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*(12), 1524–1536. doi:10.1177/0146167204271185
- Montepare, J. M., & Zebrowitz-McArthur, L. (1988). Impressions of people created by age-related qualities of their gaits. *Journal of Personality and Social Psychology*, *55*(4), 547–556. doi:10.1037/0022-3514.55.4.547
- Morewedge, C. K., Preston, J., & Wegner, D. M. (2007). Timescale bias in the attribution of mind. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*(1), 1–11. doi:10.1037/0022-3514.93.1.1
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration website. *Group Dynamics*, *6*(1), 101–115. doi:10.1037/1089-2699.6.1.101
- Nosek, B. A., Smyth, F. L., Hansen, J. J., Devos, T., Lindner, N. M., Ranganath, K. A., . . . Banaji, M. R. (2007). Pervasiveness and correlates of implicit attitudes and stereotypes. *European Review of Social Psychology*, *18*(1), 36–88. doi:10.1080/10463280701489053
- O'Connell, A. N., & Rotter, N. G. (1979). The influence of stimulus age and sex on person perception. *Journal of Gerontology*, *34*(2), 220–228. doi:10.1093/geronj/34.2.220
- Oh, D., Buck, E. A., & Todorov, A. (2018). Revealing hidden gender biases in competence impressions of faces. *Psychological Science*, *30*(1), 1–15. doi:10.1177/0956797618813092

- Rai, T. S., & Fiske, A. P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*, *118*(1), 57–75. doi:10.1037/a0021867
- Rai, T. S., & Fiske, A. P. (2012). Beyond harm, intention, and dyads: Relationship regulation, virtuous violence, and metarelational morality. *Psychological Inquiry*, *23*(2), 189–193. doi:10.1080/1047840x.2012.670782
- Reynolds, T., Howard, C., Sjøstad, H., Zhu, L., Okimoto, T. G., Baumeister, R. F., ... Kim, J. (2020). Man up and take it: Gender bias in moral typecasting. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *161*, 120–141. doi:10.1016/j.obhdp.2020.05.002
- Roslund, R., & Mäntymaa, J. (2019). Ylen laaja selvitys paljastaa EsperiCaren hoivakotien karuja käytäntöjä: sängystä pudonneet jätetty lattialle, hoivakoti välillä ilman hoitajaa. *Yle uutiset*. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-10617945>
- Rozanova, J. (2010). Discourse of successful aging in The Globe & Mail: Insights from critical gerontology. *Journal of Aging Studies*, *24*(4), 213–222. doi:10.1016/j.jaging.2010.05.001
- Rubin, K. H., & Brown, I. D. R. (1975). A life-span look at person perception and its relationship to communicative interaction. *Journal of Gerontology*, *30*(4), 461–468. doi:10.1093/geronj/30.4.461
- Saarenheimo, M., Pietilä, M., Tiihonen, A., Pohjolainen, P., Maununaho, S., Raitakari, S., & Aarinsalo, L. (2014). *Ikäpolvien taju: Elämäkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Schein, C., & Gray, K. (2017). The theory of dyadic morality: Reinventing moral judgement by redefining harm. *Personality and Social Psychology Review*, *22*(1), 32–70. doi:10.1177/1088868317698288
- Scodellaro, C., & Pin, S. (2013). The ambiguous relationships between aging and Alzheimer's disease: A critical literature review. *Dementia*, *12*(1), 137–151. doi:10.1177/1471301211421230
- Stafford, R. Q., MacDonald, B. A., Jayawardena, C., Wegner, D. M., & Broadbent, E. (2013). Does the robot have a mind? Mind perception and attitudes towards robots predict use of an eldercare robot. *International Journal of Social Robotics*, *6*(1), 17–32. doi:10.1007/s12369-013-0186-y
- Strohming, N., & Nichols, S. (2014). The essential moral self. *Cognition*, *131*(1), 159–171. doi:10.1016/j.cognition.2013.12.005
- Sytsma, J., & Machery, E. (2009). Two conceptions of subjective experience. *Philosophical Studies*, *151*(2), 299–327. doi:10.1007/s11098-009-9439-x

- Sweeting, H., & Gilhooly, M. (1997). Dementia and the phenomenon of social death. *Sociology of Health & Illness*, 19(1), 93–117. doi:10.1111/j.1467-9566.1997.tb00017.x
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2020). Säännöllinen kotihoito, koko maa, 2018. *Tilasto- ja indikaattoripankki sotkanet.fi*. Haettu osoitteesta <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/>
- Tilastokeskus. (2020). 65 vuotta täyttäneiden osuus, %, koko maa, 2019. *Tilastokeskuksen PxWeb-tietokannat*. Haettu osoitteesta http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/
- Tipler, C., & Ruscher, J. B. (2014). Agency's role in dehumanization: Non-human metaphors of out-groups. *Social and Personality Psychology Compass*, 8(5), 214–228. doi:10.1111/spc3.12100
- Valvira. (2019). Esperi hoivakoti Ulrikan toiminta on keskeytetty. *Valvira uutiset ja tiedotteet*. Haettu osoitteesta <https://www.valvira.fi/-/esper-i-hoivakoti-ulrikan-toiminta-on-keskeytetty>
- Van Gorp, B., & Vercruyssen, T. (2012). Frames and counter-frames giving meaning to dementia: A framing analysis of media content. *Social Science & Medicine*, 74(8), 1274–1281. doi:10.1016/j.socscimed.2011.12.045
- Ward, A. F., Olsen, A. S., & Wegner, D. M. (2013). The harm-made mind: Supplementary information. *Psychological Science*, 24(8), 1437–1445. doi:10.1177/0956797612472343
- Waytz, A., Heafner, J., & Epley, N. (2014). The mind in the machine: Anthropomorphism increases trust in an autonomous vehicle. *Journal of Experimental Social Psychology*, 52, 113–117. doi:10.1016/j.jesp.2014.01.005
- Weicht, B. (2013). The making of “the elderly”: Constructing the subject of care. *Journal of Aging Studies*, 27(2), 188–197. doi:10.1016/j.jaging.2013.03.001
- Wiggins, J. S., & Broughton, R. (1991). A geometric taxonomy of personality scales. *European Journal of Personality*, 5(5), 343–365. doi:10.1002/per.2410050503
- Willis, J., & Todorov, A. (2006). First Impressions. *Psychological Science*, 17(7), 592–598. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01750.x
- Zuckerman, M., Miyake, K., & Elkin, C. S. (1995). Effects of attractiveness and maturity of face and voice on interpersonal impressions. *Journal of Research in Personality*, 29(2), 253–272. doi:10.1006/jrpe.1995.1015